
OSVÁTH GÁBOR*

Kultúraközi kommunikációs dolgozatok és felmérések tanulságai

On the knowledge of our students concerning intercultural communication

The intercultural communication is being taught at our college in various levels and forms: intercultural communication (one semester, obligatory), European intercultural communication (one semester, facultative), Far Eastern intercultural communication (one semester special course, facultative) and Far Eastern intercultural management (two semester specialization, facultative). The author analyses the typical errors made by students especially in the field of Far Eastern communication, e. g. the different interpretations of uchi and soto division which is a very characteristic feature of the Japanese communication style. The errors made by students can be divided into two parts:

1. errors related to the insufficient knowledge of students,
2. errors reflecting the prejudices of some students.

In the second part of the essay the author introduces the results of a survey among students concerning their knowledge of Russian loanwords.

Az interdiszciplináris jellegű kultúraközi kommunikációt mint tudományt a '70-es évektől művelik, s létrejötté nagyrészt a gazdasági globalizáció következtében jelentkező igényeknek köszönhető. A kultúraközi kommunikációt és alkalmazott tudományát, a kultúraközi menedzsmentet, valamint régióra szűkített változatát, a Távol-keleti kultúraközi menedzsmentet (szabadon választott kurzus) több éve tanítom, a HIDASI JUDIT által kezdeményezett két féléves Távol-keleti Kultúraközi Menedzsment szakiránynak pedig a vezetője vagyok. Megjegyzésre érdemes, hogy a hollandiai Avans University az International Business and Management Studies programja keretében Asian Business Studies elnevezéssel szakot indított, amely 4 éves. Ennek során a hallgatók kínai nyelvből intenzív oktatásban részesülnek, s tanulmányaik során egy félévet kínai vagy koreai partnerintézményüknél töltenek, a második tanév egyik félévében pedig olyan európai cégnél folytatnak szakmai gyakorlatot, amely aktív kereskedelmet folytat Ázsiával.¹ Érdemes lenne megvitatni, hogy a személyi feltételek biztosításával, távol-keleti partnerintézmények segítségével és vállalati szponzorálással közép- vagy hosszú távon nem indíthatna-e ilyen jellegű képzést főiskolánk is, hiszen ezzel a kezdeményezéssel úttörők lehetnénk, s egyedülálló kínálatot jelenthetnénk a magyar felsőoktatási piacon.

Az eltelt évek során több száz zárthelyi és vizsgadolgozatot írtam, s ezek hibáinak elemzése igen tanulságos lehet a tantárgyunk tartalmi és módszertani fejlesztése szempontjából. A kultúraközi kommunikáció mint stúdium célja a tudományág elméleti és gyakorlati tapasztalatainak átadása annak érdekében, hogy hallgatóink interkulturális érzékenysége növekedjék és majdani pályájukon sikeresen tudjanak együttműködni más kulturális háttérű munkatársakkal is.

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Nemzetközi Gazdálkodás Szaknyelvi intézeti tan-
szék, Keleti Nyelvek Szakcsoport, főiskolai docens.

¹ <http://www.avans.nl>

A hibákat két nagy csoportra oszthatom:

- 1) pszichológiai következményekkel nem járó tévedések (a tudományág elméleti tételeinek egyes részeit hibásan reprodukálja a hallgató),
- 2) pszichológiai következményekkel járó leegyszerűsítések és általánosítások, melynek következtében a hallgató meglévő etnocentrizmusa, előítéletei felerősödnek, sőt újabbak alakulhatnak ki. A hallgató és a közösség szempontjából ez utóbbiak a veszélyesebbek, hiszen így ellenkező nevelési hatást érünk el, mint amit szerettünk volna.

Pusztán tárgyi tévedésként UD-s hallgatóknál figyelhető meg leginkább az, hogy összekeverik HOFSTEDE és TROMPENAARS kulturális dimenzióit a kulturális rétegmódellekkel („hagymamódellek”), amelyek szintén az ő nevükhöz fűződnek. A tévedés oka valószínűleg abban rejlik, hogy a levelező tagozaton kevesebb a kontaktóra, s azok is tömbösítve vannak, a nagyfokú hallgatói hiányzás is jellemző. Célszerű lenne a hallgatók kezébe adni egy terminológiai listát, amely a kultúrák közti kommunikáció alapfogalmait sorolná fel: ez a vizsgára történő felkészülésben nagy segítségükre lenne. Mind a nappali, mind a levelező tagozaton sok diáknak jelent nehézséget a kultúra és civilizáció fogalmának elkülönítése. Ezt a distinkciót a kötelező irodalom (FALKNÉ 2001) sem tartalmazza, az előadáson viszont feltétlenül érdemes szólni róla, mivel a civilizáció fogalmát újabban sűrűn emlegetik az iszlám fundamentalizmussal kapcsolatban („civilizációk harca”). A két fogalom az én értelmezésemben szinonim, s csak kronológiailag nem esnek egybe: a civilizáció ugyanis csak a vadság korának felbomlásával, az állam, a városok kialakulásával együtt születik meg (neandervölgyi kultúra van, de neandervölgyi civilizáció nincs). Erről az aspektusról a diákok meg szoktak feledkezni. Érdekességképpen megemlítem OSWALD SPENGLER civilizáció-értelmezését is: nála a civilizáció a kultúra hanyatló szakaszát jelenti, s szerinte ebbe a szakaszba a Nyugat az 1800-as évek elején jutott el (SPENGLER 1994). Érdemes megemlíteni azt is, hogy a civilizáció fogalom a mai angol és francia szóhasználatban gyakoribb, mint a németeknél és Kelet-Európában. Egy francia nyelvkönyv jellemző címe: *La langue et civilisation Française*. A civilizáció szó helyett nálunk egészen biztosan kultúrát írtak volna. Ezt a szóhasználatot azzal magyarázzák, hogy a nagy gyarmatosító hatalmak (Anglia, Franciaország) küldetésüket magasabb rendű civilizációs fejlettségükkel indokolták (etnocentrizmus); a szót magát csak egyes számban használták, ’nyugati civilizáció’ jelentésben, míg ma a kulturális relativizmus jegyében egyenrangú civilizációkról beszélünk, többes számban (HUNTINGTON 1998).

A pszichoszociális tényező, azaz az érzelmi oldal szerepe rendkívül fontos a kultúrák közti kommunikáció folyamatában, s ezzel kapcsolatban az attitűd, sztereotípa, előítélet, imázs és arculat, nemzetkarakterológia és kommunikációs tabu fogalmát elemzem az előadások során. A sztereotípiák és előítélet fogalmának elkülönítése a szakirodalomban is vitatott, van, aki a pozitív sztereotípiát is előítéletnek tartja. Sok hallgató is így vélekedik: „A sztereotípiák, más néven előítéletek”. Véleményem szerint csak a negatív sztereotípa előítélet; ezt a nyelvhasználat is bizonyítja, hiszen az, aki „előítéletesen gondolkozik”, aligha pozitívumokat hangoztat egy másik csoporttal kapcsolatban.

Az általam összeállított teszteknek a nyelv és kultúra kapcsolatát firtató kérdése önálló gondolkodást igényel, s a kérdésre a tanultak alapján, példákkal kellett felelni. Jellemző válaszok: „A szintaxis alapján is meg lehet különböztetni a kultúrákat. Vannak szótagoló nyelvek”. A felelet hibás: a nyelv szerkezete és a kultúra milyensége között nem lehetséges közvetlen kapcsolat. „Minden kultúrának megvan a saját nyelve, vagyis ahány nyelv, annyi kultúra”. Ez az állítás csak részben igaz, hiszen nincsen belga, svájci vagy kanadai nyelv, de van belga, svájci és kanadai kultúra. „Az egyenes beszéd jellemzi a magas kontextusú kultúrákat”. Ennek a fordítottja igaz: az alacsony kontextusú kultúrák igénylik inkább a verbalitást: az alacsony kontextusú kultúrát ellentétes érdekű ügyvetéjű kommunikációjához szokták hasonlítani, míg a magas kontextusút az ügyvetéjű ikrekéhez, akik félszavakkal, gesztusokkal is megértik egymást (FALKNÉ 2001: 57). Nyelv és kultúra kapcsolatáról egy másik hallgatói példa: „A távol-keleti nevek jelentéssel bírnak, ezért fontos, hogy milyen nevet kapnak a gyerekek”. Ez a válasz implicite azt tartalmazza, hogy a többi kultúra személyneveinek nincs jelentése. Az előadáson ezzel kapcsolatban az hangzott el, hogy Távol-Keleten nemcsak a név hangzása, divatossága, hanem jelentésének ismerete is nélkülözhetetlen, ez utóbbi a nyugati ember névadási szokásairól nem minden esetben mondható el (igen sok diákunk nem ismeri saját vagy családtagja keresztnévének etimológiáját, a Távol-Keleten ilyen embert nem találunk). Az elemzés szempontjából könnyűnek minősíthető angolszász kultúrák nyelvvel kapcsolatban jellemző típushiba a következő: „Az angolszász kultúrában elterjedt *How are you?* furcsa, mert nem takar igazi érdeklődést, csak pozitív vagy semleges választ lehet rá adni: individualista kultúra”. A válasz teljességgel hibás: a nagyon kollektivisták kínai vagy koreai nyelv legjellemzőbb köszönési formulái szintén kérdő mondatok: *Jól van? Hova megy? Evett?* stb., s a válasz rá – az angolhoz hasonlóan – a kérdés megismétlése, és ez a fajta köszönés a Távol-Keleten sem fejez ki igazi érdeklődést a megszólított személy egészségi állapota és cselekedetei iránt (HIDAS 2004: 115). Közismert ÖRKÉNY ISTVÁN egyperces is, amely a magyar *Hogy van?* sematizmusán ironizál.

Sok hallgatónk számára problematikusnak bizonyult a feminin és maskulin dimenziók definiálása is; mivel ennek során csupán a nemi szerepek elkülönülésének mértékére gondolnak. Már a szakirodalom is felhívja a figyelmet arra, hogy a HOFSTEDE adta elnevezés félrevezető lehet, hiszen elsősorban nem a nemek közötti munkamegosztásról, a közöttük levő hierarchiáról van szó, hanem bizonyos értékek preferálásáról. Az egyes nemzeti kultúrákat elemezve is akad bőven hibás válasz. Sok diák femininnek jelöli meg például az USA jellemzően maskulin kultúráját, valószínűleg arra gondolva, hogy a harcias feminizmus onnan származik. Közben azonban meglepődnek arról, hogy egyes maskulin kultúrákban a nők is maskulin jegyeket vehetnek fel: agresszivitás, türelmetlenség, az empátia hiánya, a karrier előtérbe helyezése a családdal, a magánélet rovására stb. Mindezen jellemzők a feminizmus egyes ágazatairól is megemlíthetők. Nem lehet feminin az a kultúra, amelynek hősideálja a cowboy (shoot first then ask questions), az indiánokkal csatázó pionír, s újabban Rambó vagy a terminátor. A hallgatók időnként olyan általánosságokat fogalmaznak meg, amelyek minden kultúrával kapcsolatban elmondhatók, közhelyesek:

„Nem lehet élesen elkülöníteni, hogy maszkulin vagy feminin kultúra jegyei jellemzők rá (az USA kultúrájára – O. G.), mivel a pénz, a hatalom fontos tényező, de a család, az életminőség javítása, az erre való törekvés is fontos”. Előfordul az is, hogy a francia kultúrát vélik maszkulinnak, holott az számos ponton világosan körülhatárolható feminin jegyeket hordoz (a konyhaművészet; a kulináris örömök és a szerelem, az érzelmek kultusza stb.).

HOFSTEDE hatalmi távolság elnevezésű dimenziójának megértése általában nem okoz problémát, mégis sokan bedőltek annak a beugrató kérdésnek, amely így szólt: „Mekkora a hatalmi távolság Hollandiában, amely királyság?” Közismert, hogy bár három skandináv ország államformája királyság (Dánia, Norvégia, Svédország, ennek ellenére – Hollandiával együtt – a hatalmi távolság indexük a legalacsonyabbak közé tartozik (Hollandia: 38, Dánia: 18, Norvégia: 31, Svédország: 31, arab országok: 80).

A hallgatói dolgozatokban további jellemző hiba a verbális és nem verbális kommunikáció megkülönböztetésének hiánya. Az egyik feladat a következő volt: „Mondjon legalább 5 példát a távol-keleti *nem verbális* kommunikáció sajátosságaira!” Néhány hibás válasz: „Tárgyalásnál mindig jegyzetelnek.” „A nők másodlagos szerepet kapnak ebben a kultúrában, ezért vezető beosztásba inkább férfiak kerülnek” (a helyzet ezen a téren ott is változóban van, s a diákoknak ezt is kellene tudniuk). „Sokra értékeli a kort és a tapasztalatot, ezért elvárják, hogy üzleti partnerként is tapasztalt képviselőt küldjünk egy üzleti tárgyalásra”. Általában igaz megállapítás, de a szenioritás elvét a felerősödött nemzetközi versenykényszer miatt egyre inkább feladni látszanak ők is. „Hamar elvesztik a türelmüket”. A türelem elvesztése önmagában nem verbális kommunikációs sajátosság, s egyáltalán nem jellemzi a távol-keletiek szívós és türelmes tárgyalási stílusát, ők ugyanis a türelmetlenséget, harsányságot, és ezeknek nem verbális megvalósulását (nagyobb hangerő, gyorsabb beszédtempó, túlzott testbeszéd stb.) infantilizmusként, felnőtthöz nem méltó viselkedésként értelmezik.

A távol-keleti nem verbális kommunikáció valóságos példáival kapcsolatban is sok a leegyszerűsítés, a túlzó általánosítás: „A japánok lehunytt szemmel hallgatják végig a tárgyalást, nincs szemkontaktus”. Természetesen van szemkontaktus, de ritkábban, mint az európai kultúrában és természetesen nem ülnek állandóan lehunytt szemmel, csakis azokban a pillanatokban, amikor erősen koncentrálnak (és akkor sem mindegyikük). „Két kézzel kell átadni és ugyanúgy átvenni, mert ha egy kézzel történik ez, azt gondolják, hogy a másik kézzel még támadhat”, „Hogy ne higgye azt, hogy a másik kezével valami alattomos dologban mesterkedik.” A szokás eredete több ezer távlatban valószínűleg ezzel függ össze, azaz az ellenséges szándék hiányára utal, csakúgy, mint a meghajlás vagy a nyugati kultúrkör kézfogása, mára azonban erre sem nálunk, sem Ázsiában természetesen senki sem gondol. „Nem illik nyitott szájjal nevetni” – ez valóban így van, de csak idősebbek és hivatali főnökök előtt vagy nőknek férfiak társaságában (a szokás, nyugati hatásra, lazulóban van). Egy másik közkeletű sztereotípiát, hogy a távol-keletiek állandóan mosolyognak: „mindig mosolyognak, mosolyogva mondanak nemet is”, „Mindent mosolyogva mondanak el, nem azért, mert viccesnek tartják”. Ez természetesen nem így van, bár a

kommunikációs jó hangulat érdekében valóban gyakran mosolyognak, és talán gyakrabban, mint Nyugaton. Ha azonban európaiakkal tárgyalnak és komoly a tét, a mosoly sokkal ritkábbá válik, sőt el is tűnhet.

Egyes vélemények, bár tartalmazhatnak igazságelemeket, mégis negatív sztereotípiát, azaz előítéletet sugallnak: „A nőket nem veszik emberszámba, mintha ott sem lennének, levegőnek nézik őket”, „Japánban a nők felveszik a férjük családnevét, ezzel utalva az alá- fölérendeltségi viszonyra”. A férj családnevének fölvétele az európai országokban is régi gyakorlat és teljességgel megszokott dolog. Ellentéte, a lánykori családnév megmaradása ugyanakkor az erősen maszkulin Kínában és Koreában szokás, mivel a nőt ezekben az országokban nem tartották annyira fontosnak, hogy a nevével különösképpen törődjenek. (Ma büszkék erre a szokásra, önállóságuk jelképeként értékelik.)

A japán kommunikációban megfigyelt és igen jellemzőnek tartott *uchi-soto* megkülönböztetés is félreértésre adhat okot. Egy hallgató írja: „Az egyén a csoportban él, ellentétben az európai kultúrával”. Felületes és nem pontos megfogalmazás, hiszen minden kultúrában valamilyen csoportban él az ember, ugyanakkor csoporton kívül élők (remeték stb.) szintén mindenhol vannak. Ugyanakkor a japán ingroup (*uchi*) és outgroup (*soto*) megkülönböztetése a szakirodalomban sem egységes: nincs egyetértés abban, hogy mi tartozik az egyikhez és mi a másikhoz, és milyen kommunikációs és viselkedési formákkal jár egyik és másik. A „Miért nem szeretjük a japánokat?” című kiadvány így ír: „A japánok egymással sosem viselkednek úgy, mint a külföldiekkel. Külföldön járva olyan dolgokat művelnek, amit otthon sohasem tennének. Ahhoz, hogy valakit komolyan vegyenek, odafigyeljenek rá, és egyáltalán emberszámba vegyék, *uchi*-nak kell lennie. Aki nem *uchi*, az *soto*, tehát sok jóra nem számíthat, levegőnek nézik, még annak is örülhet, ha egyáltalán hajlandók némi lekezelő megvetést pazarolni rá. A japánok számára a külföldiek szinte kivétel nélkül *soto*ok.”¹ Egy másik szakirodalmi idézet: „Az *uchi* világ (vagyis a belső kör) tagjai egymással szemben végtelenül udvariasak. Mindez érvényét veszti a *soto* (külső) közegekben. Akihez a japánoknak nincs közük, akivel nem állnak valamilyen kapcsolatban, azzal szemben nem kell udvariasnak, türelmesnek lenni.”² „Az *uchi* világ tagjai érvényesítik egymással szemben az udvariassági szabályokat; figyelmesek egymással szemben (...) Mindez azonban azonnal érvényét veszti a *soto* közegekben” (HIDASÍ 1998: 141). Mások szerint viszont a *soto* körbe tartozóval való kommunikáció nem jelenti a jómodor, azaz a kulturált nyelvi és viselkedési formulák hiányát: „Az *én* mintegy felolvad, eggyé válik az emberi kapcsolatok szempontjából hozzá közel álló, vele bizalmas viszonyban levő, azonos szinten álló családtagjaival, barátaival, kollégáival. (...) a *soto* kör és az *uchi* kör között erős a határvonal, a *soto* körből igen nehéz átkerülni az *uchi* körbe. A *soto* körbe tartozók azok, akokkal az *én* folyamatos vagy alkalmi kapcsolatban áll, de távolságot tart tőlük. A tanár, a munkahelyi felettes, az egyszerű ismerős. Ebbe a viszonyrendszerbe tartozik a vendég-eladó, hivatalnok-ügyfél kapcsolat, az alkalmi kapcsolatok (utcán információt kér stb.). Aki a *soto* körbe sem tartozik,

¹ <http://www.tar.hu/vt6605/nnc1vt.htm>.

² <http://www.szazadveg.hu/download/beres.pdf>.

azzal az *énnek* nincs kapcsolata.” (SZÉKÁCS 2003: 113). Ezekkel és csakis ezekkel (tehát a vadidegenekkel) kapcsolatban figyelhető meg az, amiről Hidasi Judit így ír: „idős embereknek senki sem siet a helyét átadni járművön, hogy cipekedő néninek, gyereknek, babakocsival kínlódó anyának senki sem nyújt segítséget, hogy balesetben fölbukó kisgyerek mellett szenvtelenül sietnek el a járókelők” (HIDAS 1998: 141–142). A hallgatók válaszaiban is tükröződik a fentiekben megfogalmazott terminológiai és tartalmi bizonytalanság, s ebből előítéletesség is fakadhat. „Soto: a külső kört jelenti, vagyis orvosok, eladók, kollégák... A külső kört idegennek tartják, udvariatlanok velük, akár fel is lökik az utcán. Uchi: a belső kört jelenti, vagyis a családot. A belső körben a kommunikációt a szerénység és a teljes tiszteletadás jellemzi.” Mint láttuk, az uchi lezúrkítása a családra téves, s a családon belül az informális beszédstílus jellemző (ma már az idősebb családtagokkal kapcsolatban is). A soto körhöz tartozókkal szemben viszont a formális beszédmód különböző fokozatait használják, tehát nagyon is udvariasak! Ezzel szemben sok hallgatónk így vélekedik: „Aki a sotohoz tartozik, semmilyen közeghez nem tartozik, az emberek szinte bele is rúghatnak a másikba. Ami azt illeti, a japánok messze nem a legudvariasabbak a világon” „Külső kör: egyáltalán nincsenek egymásra tekintettel, akár fel is lökhetik egymást az utcán.” Mint láttuk ez a vélekedés téves, egyrészt azért, mert azt a képet sugallja, mintha a japán utcákon járó-kelő emberek folyamatosan rugdosnák, lökdösnék egymást, másrészt az úgynevezett „vadidegenek”, akik mellett az utcán sok esetben könnyen mennek el, még a soto csoportba sem tartoznak bele. Ugyanakkor a kulturális relativizmus szellemében nem mondhatjuk, hogy egyik kultúra udvarias, a másik kevésbé, hiszen minden kultúrát csak a saját rendszerében értelmezhetünk, s nem a másikkal viszonyítva. Egy másik hallgatói vélekedés az uchi és soto különbségét lényegében negligálja: „Habár Japánban alapvető a másik tisztelete, tehát a soto tagjait is tisztelik, mégis megkülönböztetett bánásmód és hatalmas tisztelet illeti az uchi tagjait. Tiszteleti nyelv!” A megállapítás helytelen, hiszen Japánban manapság az uchi körhöz tartozókkal szemben az informális beszédstílus a jellemző, míg a formális, tehát tekintélytisztelő, udvariasabb beszédmódot a soto körhöz tartozókkal történő kommunikáció során használják. „A külső körben levőkkel nem igazán foglalkoznak. Az udvariasság azért mindenhol számít.” Ez az állítás nem említi azokat, akik a soto körön is kívül esnek, s akiket – mint láttuk – gyakran nem létezőnek tekintenek.

A hibák lehetséges oka:

- 1) Nem hívjuk fel kellőképpen a diákok figyelmét az árnyalatokra és sokféleségre a célkultúra elemzése közben, esetleg a szónoki hatás érdekében a szükségesnél több (?) „extrém”, „érdekes” példát sorolunk fel. Egy ókori konfuciusz példázatra így emlékezik egy harmadéves hallgató: „A konfuciuszra még jellemző, hogy a gyerekek annyira tisztelik a szüleiket, hogy még a székletüket is megették” Az előadáson említett példázat arról szól, hogy orvosi tanácsra, diagnosztikai célból egy szülőtisztelő gyerek megkóstolta – s nem megetté! – beteg apja székletét (P. SZABÓ 2003: 71). Hasonló dolog régebben Európában is előfordult: az orvos megízlelte a cukorbeteg vizeletét.

- 2) A diákok egy része nem jár előadásra, mivel napközben dolgozik, s a vizsgára a társai rosszul megemésztett jegyzeteiből készül fel.

A felmerült problémákra helyes didaktikai választ adni nem könnyű.

- A) Az előadások során fel kell hívni a figyelmet arra, hogy
- 1) Az általános jellemzők mellett rengeteg kivétel van, a másik kultúra is egyénekből, s nem egy színtelen tömeg arcnélküli képviselőiből áll. Ez még a távol-keletiekre is érvényes!
 - 2) A globalizáció és nemzetköziesítés egységesítő hatása következtében a kultúraközi kommunikáció is könnyebbé válik. A távol-keleti üzletemberek többsége is tanul odahaza kultúraközi kommunikációt és menedzsmentet, jár kommunikációs tréningre, tudja tehát például, hogy a nyugati emberrel kezlet kell fognia, és étkezés közben a csámcsogás, bőfögés nem megengedett. Nekünk viszont azt kell megtanulnunk (többek között), hogy fehér asztal mellett ne fújjuk ki az orrunkat, mert ez az ő számukra gusztustalan.
- B) Elengedhetetlen az egyéni foglalkozás, azaz a dolgozat hibáinak megbeszélése a hallgatóval. Ez viszont rendkívül időigényes, hiszen esetenként több száz diákról van szó.

Végezetül ismertetem egy felmérés eredményét, melyet az egyik, orosz kommunikációval kapcsolatos előadáson végeztem. A vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsam, milyen mértékben ismerik a hallgatók a magyar sajtó nyelvezetét, az abban gyakran felbukkanó orosz kölcsönszavakat, s ezen keresztül a közelmúlt szovjet és magyar történelmét, az úgynevezett szovjet kultúrát; hatását a magyarra. Korábbi, a magyar sajtónyelvvvel kapcsolatos elemzésemben megállapítottam, hogy az abban használatos orosz kölcsönszavak szinte mindegyike (talán néhány reáliát leszámítva) csakis negatív kontextusban fordul elő, következésképpen negatív konnotációval bírnak, s ezért igen gyakran demokráciahiányosnak vélt magyar politikusok jellemzésére használják (OSVÁTH 2004: 324–330). Ennek oka nyilvánvalóan a magyar nyelvközösség keserű történelmi tapasztalata, a kollektív emlékezet: az orosz nyelvből így lett „szovjetizált orosz nyelv” (SZILÁGYI 2002: 53).

A felmérést hatvan nappali tagozatos NK-szakos hallgató körében végeztem el 2003 őszén, életkoruk 19–23 év között volt, egy kivételével soha nem tanulták az orosz nyelvet. A kitöltött kérdőívekből megállapítható, hogy a hallgatók rendkívül hiányosan ismerik ezeket a kölcsönszavakat, s emiatt valószínűleg nem értik pontosan vagy egyáltalán nem is olvassák azokat az újságcikkeket és irodalmi műveket, amelyekben ezek a russzicizmusok előfordulnak. Utólag kiderült, hogy maximalista voltam, hiszen e szavak egy – kisebb – részét az általam megkérdezett sok felnőtt sem értette (*krátkij kursz, davajgitár, bumáska, gyedmoroz* stb.). Figyelemre méltó azonban, hogy a diákok jelentős része azon szavak értelmezésében is hibázott, amelyeknek feltétlenül elő kellett fordulniuk középiskolai tanulmányaik során vagy olvasmányaikban (*csinovnyik, gulag, ukáz*); következésképpen SZOLZSENYICIN világhírű művéről sem hallottak, ami igen sajnálatos. A *csinovnyik* szónak hárman 'dzsenti' jelentést tulajdonítottak, két diák számára 'szolga', az egyetlen diák számára, aki oroszul tanult, 'paraszt'

a jelentése. A *gulag* szót öten szintén a 'paraszt' fogalmával hozták összefüggésbe (valószínűleg a *kulák* hasonló hangzása miatt), öten pedig a zsidókkal (!); ők valószínűleg összekeverték a gulagot a német koncentrációs táborokkal. Elvárható lenne, hogy a következő szavak jelentését ismerje egy tájékozott fiatal: *málenkij robot*, *továris*, *zabrál*, *konyec*, *druzsba*, *pufajkás*, *katyusa*, *komszomolka*, *csekista*, *pionyirka*. Ennek ellenére a *málenkij robot* jelentését 39-en nem tudták, közülük néhányan jobbagymunkaként írták le, a *zabrál* szót egyesek a 'matat', 'babrál', 'eszik' igével értelmezték, csak egyetlen (!) diák adott helyes választ ('elvesz'). A *pufajkás* jelentését 32-en adták meg többé-kevésbé pontosan ('katona', 'rendőr', 'munkásőr', 'ávós', 'orosz rendfenntartó', 'kommunista', 'HORN GYULA', 'államrendőrség a kommunizmusban', 'állambiztonsági verőlegény'), négyen helytelen választ adtak ('dagadt', 'kövér', 'nagydarab'), 24-en nem válaszoltak semmit. A rendszerváltáskor valószínűleg senki sem sejtette, hogy a *továris* szó tízegynéhány év múlva 50 fiatalnak semmit sem mond, négyen egészen fantasztikus jelentést adtak meg ('elmegy', 'tovább', 'orosz köszöntés', 'jó', 'igen'), egy diák 'kolléga, haver' értelmezése már jó eredménynek számít). Mindössze 5 hallgató adott helyes választ. A *katyusa* mint fegyverfajta jelentését 10 hallgató tudta, valamennyien fiúk. 13-an a női névvel hozták összefüggésbe ('lány', 'nő', 'Katalin', 'női név'), hárman hibás választ jelöltek meg ('baba', 'kátyú', 'kutya'). A *komszomolka* jelentését 59-en nem is sejtették. A *pionyirka* három hallgató számára 'zongora, zongorista', sőt 'madár' volt, s csak tízen adtak helyes vagy megközelítőleg helyes ('újító', 'telepes', 'kiscserkész') választ. A *csekista* két hallgatónak mondott valamit, egy hallgató számára ez a szó 'cseh' jelentésű. A *bárisnya* két hallgató számára 'harisnya'. Összegzésül megállapítható, hogy a legjobb eredményt a *konyec* (46 helyes válasz), a *gulag* (35 helyes válasz) és a *pufajkás* (28 helyes válasz) érte el.

A nagyfokú tájékozatlanságot tükröző helyzet úgy javítható, ha az orosz kommunikáció sajátosságait tárgyaló előadáson a közelmúlt orosz–magyar kapcsolatainak elemzését e szavak értelmezésével tesszük életszerűbbé, nyíltan elemezzük a magyar múlt orosz nyelvvel kapcsolatos negatív attitűdjének politikai okait, s a negatív érzelmi hozzáállás meghaladásának szükségességét érvekkel támasztjuk alá. Természetesen arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a korszerű értelmiségi életforma olvasottságot is igényel: olvasni kell mind a politikai sajtót, mind a kortársi magyar és világirodalmat is. A felmérés pontos adatai (a leggyakoribb kölcsönszavakat és figyelemre méltó számadatokat ki-vastagítottam).

Orosz vagy oroszoknak hitt szó	A jelentést ismeri	Nem pontosan ismeri	Helytelen válasz	Semmit sem jelölt meg
csinovnyik	30	7	8	15
apparacsik	-	10	-	50
malenkij robot	17	4	9	30
davajgitár	-	1	3	56

gulag	35	5	7	13
ukáz	17	2	5	36
bumáska	-	-	2	58
dokument jeszty	1	1	-	58
továris	5	1	4	50
davaj csaszi	-	5	3	52
zabrá	1	-	4	55
konyec	46	1	2	11
Iván-szobor	-	-	2	58
pufajka	52	-	1	7
pufajkás	28	4	4	24
krátkij kursz	-	-	-	60
pasli domoj	-	1	-	59
bárisnya	1	2	3	54
kultúr jeszty	-	-	1	59
druzsba	1	-	1	58
csisztka	-	1	-	59
pobjeda	3	-	-	57
igyi szudá	3	4	1	52
gyedmoroz	3	-	-	57
jicszo raz	1	1	1	57
katyusa	10	13	3	34
csasztuska	2	-	7	51
Mr. Nyet	17	-	1	42
ucsityszja, ucsityszja, ucsityszja	6	-	2	52
komszomolka	1	-	1	58
pionyirka	7	3	4	46

Irodalom

- FALKNÉ BÁNÓ KLÁRA (2001): *Kultúraközi kommunikáció. Nemzeti és szervezeti kultúrák, interkulturális menedzsment aspektusok*. Püski Kiadó, Budapest.
- HERNÁDI ANDRÁS – SZÉKÁCS ANNA (2003): *A japán gazdaság, társadalom és kommunikáció átalakulása az ezredfordulón*. BGF KKFK, Budapest.
- HIDAS JUDIT (1998): *Szavak, jelek, szokások. A nemzetközi kommunikáció könyve*. Windsor Kiadó, Budapest.
- HIDAS JUDIT (2004): *Interkulturális kommunikáció*. Scolar Kiadó, Budapest.

- HUNTINGTON, (1998): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Európa, Budapest.
- OSVÁTH GÁBOR (2004): Orosz nyelvi elemek a mai magyar sajtónyelvben.
BAKONYI ISTVÁN – NÁDAI JULIANNA (szerk.): *A többnyelvű Európa.* Széchenyi István Egyetem, Győr. 324–330.
- P. SZABÓ SÁNDOR (2003): *A kínai erkölcs és a szülőtisztelet könyve.* Budapest.
- SPENGLER, OSWALD (1994): *A Nyugat alkonya.* Európa, Budapest.
- SZILÁGYI ÁKOS (2002): Két globalizáció Magyarországon. KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS (szerk.): *A zárva várt Nyugat.* Sík Kiadó, Budapest. 27–65.